

**ТАШАККУЛИ
МАВКЕИ АХЛОҚӢ - МАЪНАВИИ
ХОНАНДАГОНИ СИНФӢОИ ИБТИДОӢ**

**ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-
ПРАВСТВЕННОЙ ПОЗИЦИИ
УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ**

**FORMATION OF
SPIRITUAL AND MORAL POSITION OF
PUPILS OF JUNIOR SCHOOL GRADES**

Мухторова Мафтун *Абдумӯминовна*,
омӯзгори коллеҷи омузгори МДТ “ДДХ ба
номи акад.Б.Гафуров (Тоҷикистон, Хуҷанд)

Мухторова Мафтун *Абдумӯминовна*,
преподаватель педагогического колледжа
ГОУ “ХГУ имени акад.Б. Гафурова
(Таджикистан, Худжанд)

Mukhtorova Maftuna Abdumuminovna, lecturer
of the Pedagogical College under Khujand State
University named after acad. B.Gafurov»
(Tajikistan, Khujand),

E-mail: uchzaphgu@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: Консепсияи миллии тарбия, сифатҳои баланди ахлоқӣ, муносибати неки инсон нисбат ба ҷамъият, тарбияи инсонии комил, мазмун ва шакли корҳои тарбиявӣ, меҳрубонӣ ба волидайн, ғамхорӣ ба ҳамсолону атрофиён, хонанда, синфҳои ибтидоӣ

Мақола ба масоили тарбияи инсонии комил, ки яке аз вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ ба шумор меравад, бахшида шудааст. Зеро маҳз чунин инсонҳои ҷамаҷониба инкишофёфта бо эътиқод, саъю кӯшиш, ғайрат, маданият ва дониши худ ба руиди минбаъдаи Тоҷикистон ҳиссагузоранд. Муаллиф чунин мешуморад, ки дар муассисаи таълимӣ, синфу оила тавассути фаҳмондадиҳӣ, донишидиҳӣ дар хонандагон сифатҳои ахлоқӣ пайдо кунанда мешавад. Онҳо тадричан ба волидайн ва муаллимон меҳрубонӣ, ба ҳамсолону атрофиён ғамхорӣ зоҳир менамоянд, адолату инсоф, қори неку бадро дарк мекунанд. Маданияти рафтор ва дараҷаи тарбиянокиашон сайқал ёфта, ба тарзи либоспӯшӣ, муомилаву сухангӯӣ, ҳаракатҳои худ эътибор медиҳанд. Ба андешии муаллиф мазмун ва шакли корҳои тарбиявӣ бояд бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ, таҷрибаи ҳаётӣ, қувваю имкониятҳои хонандагон неш бурда шавад. Ҳарчанд онҳо хусусиятҳои умумӣ доранд, боз аз якдигар аз ҷиҳати инкишоф, одоби рафтор бо тафовутҳои зиёде фарқ мекунанд, яъне хонандагон хусусиятҳои фардӣ фарқкунандаи худро моликанд. Муаллим бояд донанд, ки завқу ҳаваси шоғирдаш чӣ гуна аст, ба чӣ рағбат дорад ва шаклу воситаҳои дарёб намояд, то вайро қонег гардонда, сифатҳои ҳақидаи ӯро ташаккул диҳад. Динамикаи мусбати натиҷаҳои таҳқиқоти муаллиф собит менамояд, ки фарзияи пешниҳодшуда тасдиқ шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро ёфтанд ва ҳадафҳо ба даст омаданд.

Ключевые слова: Национальная концепция воспитания, высокие нравственные качества, благородное отношение к обществу, воспитание совершенного человека, содержание и формы воспитательной работы, доброта к учителям, забота о сверстниках и окружающих, учащиеся, младшие классы

Статья посвящена вопросам воспитания всесторонне развитого человека, что является одной из задач нравственного воспитания. Потому что именно такие развитые люди своей верой, стремлением, рвением, культурой и знаниями способствуют дальнейшему развитию нашего любимого Таджикистана. Автор считает, что в образовательном учреждении, классе и семье у учащихся формируются нравственные качества через обучение и познание. Постепенно они проявляют доброту к родителям и учителям, заботу о сверстниках и окружающих, честность и справедливость, отличают хорошие и плохие поступки. Их культура поведения и уровень воспитанности утонченны, они обращают внимание на то, как они одеваются, ведут себя, говорят и действуют. По мнению автора, содержание и формы воспитательной работы должны осуществляться с учетом особенностей возраста, жизненного опыта, сил и способностей учащихся. Хотя у них есть общие черты, они также отличаются друг от друга по уровню развития, манерам и поведению, то есть учащиеся имеют свои отличительные индивидуальные особенности. Учителю необходимо знать, каковы интересы учащегося, чем он интересуется, и находить формы и средства для его удовлетворения и развития его качеств. Положительная динамика результатов авторского исследования свидетельствует о том, что выдвинутая гипотеза подтвердилась, поставленные задачи были решены, а цели достигнуты.

Key words: National concept of education, national education, high moral qualities, exemplary behavior, using the experience of the past generation in moral education, noble attitude towards society,

education of a perfect person, content and forms of educational work, kindness to teachers and parents, care for peers and others

The article is devoted to the education of a comprehensively developed person, which is one of the tasks of moral education. Because it is precisely such developed people with their faith, aspiration, zeal, culture and knowledge that contribute to the further development of our beloved Tajikistan. The author believes that in an educational institution, class and family, students develop moral qualities through education and knowledge. Gradually, they show kindness to parents and teachers, concern for peers and others, honesty and justice, good and bad deeds. Their culture of behavior and level of upbringing are refined, they pay attention to how they dress, behave, speak and act. According to the author, the content and forms of educational work should be carried out taking into account the characteristics of the age, life experience, strengths and abilities of students. Although they have common features, they also differ from each other in terms of development, manners and behavior, that is, students have their own distinctive individual characteristics. The teacher needs to know what the interests of the student are, what he is interested in, and find forms and means to satisfy him and develop his qualities. The positive dynamics of the results of the author's research indicates that the hypothesis put forward was confirmed, the tasks set were solved, and the goals were achieved.

Тарбия падидаи иҷтимоӣ, фарҳангӣ, психологӣ ва педагогӣ буда, барои танзими ҳаёти инсон ва пешрафти ҷамъият хизмат менамояд. Он ҳамчун фаъолияти махсуси мақсадноки инсон барои рушди шахс ва ворид шудани ӯ ба раванди зиндагии воқеӣ ва бунёди ҳаёти маданӣ кӯмак менамояд. Аз ин лиҳоз дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» омадааст: «Мақсади маориф қонеъ гардонидани шахс барои рушди ҳамаҷониба баҳри амалӣ сохтани тамоми истеъдод, баланд бардоштани сифати ҳаёту кори худ ва дар ин замима афзун намудани мероси иқтисодӣ, фарҳангӣ ва маънавӣ барои таъмини рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад» [4, с.26].

Тарбияи миллӣ дар шаҳрвандон сифатҳои баланди ахлоқӣ, ватандӯстӣ, озодандешӣ, мавқеи шаҳрвандӣ, ташаббускорӣ, масъулиятшиносӣ ва монанди инҳоро ташаккул медиҳад.

Яке аз самтҳои таркиби тарбияи миллӣ, ки дар Консепсияи миллии тарбия муайян карда шудааст, тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ мебошад. Муҳтавои ин мафҳум дар шаҳрванд ба вучуд овардани эҳсоси хушахлоқӣ, эҳтиром кардан ва рафтору кирдори ҳамида фаҳмида мешавад. Тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ аз ғояҳои бадахлоқӣ, инсонбадбинӣ оро аст. Он ба шаҳрвандони кишвар имкон медиҳад, ки худро яке аз ҷузъҳои таркиби ҷомеа, миллат ва аҳли башар эҳсос кунанд.

Ба андешаи мо, тарбияи ахлоқии муҳассилин дар ду сатҳ ба амал бароварда мешавад.

- а) дар эҳтироми ҳамсабақон, калонсолон, ҳешу табор, ҳамватанон;
- б) дарки масъулиятшиносӣ ва дорои иродаи қавӣ будан.

Инсонро ахлоқ бе яқдигар вучуд дошта наметавонанд. Одобу рафторро ахлоқ муайян карда, муносибати байниҳамдигарии одамон, муносибат ба давлат, оила, воситаҳои истехсолӣ, маҳсули меҳнат ва ғайраҳоро инъикос менамояд. Ахлоқ рафтору амали одамонро ба танзим медарорад. Пас саволе пайдо мешавад, ки ахлоқу одобрӯ чӣ тафовутест? Ахлоқ ба донишу ҷаҳонбинӣ, бо олами ботинии инсон алоқаманд аст. Одоб бошад рафторест, ки дар ҳаракату муносибатҳои ҳар кас ба ҷашм мерасад.

Олимон, педагогҳои намоёни кишвар оид ба масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ як қатор асарҳо ба таъби расонидаанд. Аз ҷумла, «Арзишҳои миллӣ», «Шарафномаи миллат», «Эҳёи педагогикаи Аҷам», «Тоҷикистони соҳибистиклол ва масъалаҳои тарбия» - и М.Лутфуллоев, «Фарҳанг-сарчашмаи гуманизм», «Некӣ некиро ба бар орад» - и И.Х. Каримова, «Нақши арзишҳои маънавӣ дар тарбияи мактабии хурдсол», «Арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, заминаҳои пайдоиш, инкишоф ва нақши онҳо дар тарбияи инсон» - и А.Нуров асарҳои арзишманд дар ин ҷода маҳсуб мешаванд. Таҷқиқоти онҳо ба дараҷаи имрӯзаи афкори педагогӣ, аз ҷумла ба қорқарди илмии масъалаи тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ нақши беназир доранд.

Вазифаи асосии омӯзгоре, ки дар доираи талаботи тарбияи ахлоқӣ ва маънавӣ қор мекунад, ба насли наврас зиндагӣ карда тавонистанро таълим додан аст, зеро зиндагӣ худ санъати муҳим ва баробари он хеле мураккаб аст. Таълиму тарбия замоне маънӣ ё мароми зиндагии насли наврас хоҳад буд, ки аз мавқеи ӯ сурат бигирад ва омодагии ботиниаш ба рушд, кӯшишу талаш ба қамолот ва озоди бошад.

Маҳз тарбияи ахлоқӣ ба ҳислат ва рафтори шахсият сару қор дорад, хусусиятҳои одоби одамонро ифода менамояд. Ин фарқиетро мақоли халқии «Олим шудан осон, одам шудан

мушкил» боз ҳам қувват медиҳад. Хонанда аълохон бошаду рафтору одоб ва хулқи шоиста надошта бошад, чӣ чои одаму одамгарӣ. «Мардуми бекадрро зинда машмор!» - фармудааст, Унсурулмаолии Кайковус [8, с.67].

Чамъият дар назди инсоният талаботи муайянро мегузорад ва аз рӯи риояи ҳамин талабот ба одобу рафтори одамон баҳо дода мешавад, амалу ҳаракат ва одату рафтори одамон маъқулу эътироф ва ё маҳкум хоҳад шуд. Баён Раҳимов дар яке аз асарҳои менависад: «Беҳтар ва пуркуваттар намудани маркази тарбиявӣ, талабҳои ғайрисозишқорона гузоштан дар назди талабагон ва тарбияи иродаву ҳисси масъулиятнокӣ лозим аст» [9, с.78].

Давраҳои таърихӣ шаҳодати онанд, ки ахлоқ ва меъёрҳои он як хел намеистанд, дар ҳар давраи тараққиёти чамъият дигаргун мегардиданд. Маълум аст, ки баробари пешрафти иқтисодии чамъият тасаввуроти одамон бобати одоби хуб ва бад, қори хайр ва шар, адлу инсоф ва беадолатӣ тағйир меёфт. Масалан, дар Юнони қадим кӯдакони носолиму нуқсонӣ ҳиссонӣ доштанд, зеро аз онҳо ба воя расидани ҷанговарони пурзӯро имконнопазир медонистанд. Дар замони ғуломдорӣ соҳибмулку ғуломдор ҳуқуқ дошт, ки ғуломро аз ҳаёт маҳрум созад. Ин тарзи рафтор дар ҳамон давраи замони муҳолифи ахлоқ шуморида намешуд. Дар ҳақиқат ҳокимон кӯшиш ба харҷ медоданд, ки мазлумони заҳматкаш доимо муросоқор ва пуштороқат бошанд.

Маҳз мубориза бар зидди ахлоқи дороҳо, ҷаҳолат ва нуқсонҳои одоб ахлоқи пешқадамро ба вуҷуд овардааст, ки аксарияти давлатҳои демократии муосир ва муассисаҳои таълими тарбиявии онҳо усулҳои ҳамин ахлоқи инсонпарваронаро амали ҳеш қарор додаанд.

Тарбияи ахлоқии муҳассилин вазифаи муҳими муассисаҳои таълимӣ маҳсуб меёбад. Моҳияти он ба ташаккули тафаккури ҳисси ахлоқӣ, маҳорату малақаҳои рафтору гуфтори зебо хизмат мекунад, ки онҳо дар ягонагӣ зухур меёбанд. Умуман пешрафти ахлоқии шахсият дар вақти фаъолият ҷиҳати ахлоқиро дорост. Ҳангоми фаъолият хонандагон ба ҳамдигар тибқи қоидаву меъёрҳои азхудкардашон робитаи ахлоқӣ барпо намуда, ба ин васила дараҷаи тарбияи ахлоқашонро хувайдо месозанд. Аз ҳамин ҷост, ки одамон дар бораи ҳар кас, фаъолияти ӯ, ба қадом қор шуғл варзиданашро дида баҳо медиҳанд андеша мекунанд, ки фаъолият ва қораш аз рӯи меъёрҳои ахлоқӣ, қоидаҳои ҳаёт, қоидаҳои давлатанд ё ҳилофи онҳо. Мо ҳама вақт мехоҳем, ки дар оиламон, дар қорамон рафтору қирдори аз ҳама беҳтарин ва ҷиддитарин чой дошта бошад. Дигар хел шуданаш мумкин ҳам нест: ахлоқ натиҷаест, ки мо дар ҳар қор барои ба даст овардани натиҷаҳои хуб мекушем. Қасеро тасаввур қардан душвор аст, ки «... ахлоқи мо ҳамин тавр аст ва онро беҳтар қарданӣ ҳам нестем»- гуфта бошад [10, с.56].

Ахлоқ тафовути некиву бадиро муайян намуда, роҳи қамолот ва хушахлоқ шудани одамонро мунаввар месозад. Дар урфият ҳар як толибилро “як ҷаҳон меғӯянд”, ҳамзамон ахлоқашро низ олами дигари мураккаб номанд, хато нахоҳад шуд, ҷунки ботини инсон, дили ӯро омӯхтан, доништану таҳлил қардан басо душвор аст. Ин ҷиҳатҳо ба олами равонӣ вобастагӣ дорад. Одами хушахлоқ ҳислатҳои ҳамида - меҳру вафо, шарму ҳаё, шафқат, адлу инсоф, ҳимматбаландию саховатмандӣ, эътиқодро мӯҳассам месозад, шахси бадахлоқ бошад, баръакс таҷассумгари ахлоқи бад аст.

Ҳар халқу миллат бо фарзандони шӯҳратманди худ, ки ҳислатҳову сифатҳои беҳтарин доштанд, ифтихор мекунад. Аз қадимулайём бузургони халқи тоҷик, адибону олимони ба масъалаи одобу рафтор ва тарбияи ахлоқии одамон баҳои арзанда додаанд. Дар давоми ҳазорсолаҳо доир ба ин мавзӯ китобҳо, одобномаҳо, панду насиҳатҳо, ҳикояту ривоятҳо офаридаанд, ки имрӯз барои тарбияи ахлоқӣ аҳамияти арзишманд доранд.

Тарбияи ахлоқӣ дар асоси арзишҳои миллӣ, маънавӣ ва умумибашарӣ ба амал бароварда мешавад. Мазмунан вай пушғановат ва бой хоҳад гашт, зеро арзишҳои номбурда ҳамаи тарафҳои тарбияи ахлоқиро дар бар мегирад.

Вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ аз он иборат аст, ки муносибати неки инсонро ба чамъият ташаккул диҳад, ба иллату қамбудиҳои ахлоқӣ нафрат пайдо қунонад, интизоми бошууронаро тарбия намояд, барои инкишофи ҳамаҷаҳади шахсият мусоидат қунад.

Ахлоқ - асоси муносибати инсонро ба чамъият ташкил медиҳад. Бинобар ҳамин вай ба афзудани эътироми хонанда нисбати чамъият, ба мустақамшавии истиқлолияти кишвар, ба соҳиби маданияти ахлоқӣ шудан, дарёфти мавқеи худ дар чамъият, зиёда қардонидани эътиқодашон ба одамони хуб оварда мерасонад. Муаллим дар дарсҳо ва берун аз он ба муҳассилин маъноӣ ваҳдат, дӯстӣ, ҳамқорӣ, ба ҳамдигар ёрирасонӣ ва ҳислатҳои ба халқу миллат дарқориро мефаҳмонад. Ин дар маҷмӯъ пешрафти иқтисодӣ, сиёсии чамъиятро таъмин менамояд. Бо ҳамин роҳ ба ҳар ҷавоне, ки дар Тоҷикистон таҳсилу зиндагӣ мекунад, талқин қарда мешавад, ки оянда соҳибони ҳақиқии диёри маҳбуб шуда ба воя қаранд ва баҳри қул-қул

шукуфтани диёр ғамхорӣ намоянд, то муваффақиятҳо бештар афзудан гирад. Барои ин хубу аъло хондан, ҷустуҷӯю меҳнат кардан, аз душворихо наҳаросида бартарарф карда тавонистан ва ба норасоиву иллатҳо муросо накардан талаб карда мешавад.

Камбудихо ахлоқии наврасон пеш аз ҳама дар муассисаи таълимӣ ва оила ба назар менамояд. Пешгирию бартарарф сохтани онҳо худ аз худ ба вучуд намеояд, зидди камбудихо мубориза бояд бурд.

Муаллимону волидайн дар якҷоягӣ корбарӣ намуда, дар фарзандон самимият, ташаббускорӣ, фаъолиятнокӣ, меҳнатдӯстӣ барин сифатҳои хуби ахлоқиро парвариш менамоянд. Дар бартарарфсозии нуқсонҳои ахлоқии хонандагон нақши омӯзгорон бузург аст. Онҳо ба шогирдон дар раванди таълиму тарбия дар бораи воқеа ва ҳодисаҳои дар кишвар ба вуқӯмада нақл мекунанд, ба дуруст фаҳмидани онҳо сабабгор мешаванд. Вақти машғулиятҳои таълимӣ оид ба навигариву корнамоии шахсиятҳои фидокори кишвар сухан карда, дар баробари он рафтори ношоъи бархе аз ҷавонон, ки ба қадри меҳнати ҳалол намерасанду обрӯю эътибори оилаву волидон, муаллимону ҳамсабақонро поймол мезананд, маҳкум менамоянд.

Яке аз вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ пайдо кунонидани интизоми бошууруна дар хонандагон мебошад, ки чунин интизом дар фаъолияти ҳаррӯза, рафтору кирдор, дар муомила бо дигарон, яъне дар ҷаҳонбинии шахс падидор мегардад. Ҷар касе, ки интизоми шууруна дорад, вазифаи ахлоқии худро дуруст мефаҳмад, ба амалу ҳаракати худ баҳо медиҳад, амалиёти нодурустро маҳкум мекунад. Интизомнокӣ яке аз хислатҳои хоси одамон буда, сарчашмаи рафтору одоби хуб аст.

Мазмуни тарбияи ахлоқӣ солҳои охир ба кулӣ тағйир ёфта бошад ҳам, педагогика онро воситаи муҳими ташаккулдиҳии шахсияти дорои ахлоқи ҳамида мешуморад. Мазмуни тарбияи ахлоқӣ ба он равона карда мешавад, ки муҳассилин ватандӯст, инсонпарвар шуда ба камол расад ва мавқеи худро дар ҷамъият пайдо намояд.

Пас аз соҳибистиклол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кори таълиму тарбия ба арзишҳои миллат диққату эътибор хеле афзуд. Омӯзиши таърих, фарҳанг, урфу одат ва анъанаҳои миллӣ дар маркази диққат қарор ёфт. Дар ҳамин асос ифтихор ва худшиносии миллӣ баланд рафт. Дар ҳақиқат Тоҷикистони имрӯза, ки бо қадамҳои боварибахш пеш меравад, ба одамони ҳаматарафа инкишофёфта эҳтиёҷ дорад. Чунин одамон кодиранд, ки илму фан, маданият, соҳаҳои саноат ва кишоварзиро ривочу равнақи тоза бахшанд. Аз ҳамин рӯ, тарбияи инсонӣ комил аз вазифаҳои тарбияи ахлоқист, чунки вай бо эътиқод, саъю кӯшиш, ғайрат, маданият ва донишҳои худ ба рушди минбаъдаи Тоҷикистони азиз ҳисса мегузорад. Мусаллам аст, ки барои тарбияи муҳити солиму ором лозим аст, ки он пас аз ҷанги шаҳрвандӣ таҳти роҳбарии Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба вучуд оварда шуд. Акнун имкониятҳои наву фароҳ пайдо шуд, то ки дар ҷавонон сифатҳо ва хислатҳои хуби ахлоқӣ тарбия карда шавад. Ба иҷрои ин амал торафт бештар гардидани сатҳи зиндагонии мардум, паст шудани дараҷаи камбизоатии аҳоли мусоидат намуд. Акнун шароити хуби истифодаи таҷрибаи гузаштагон дар тарбияи ахлоқӣ ба вучуд омад. Халқи тоҷик дар бобати тарбияи ахлоқӣ анъанаҳои қадима дорад. Сарчашмаҳои хаттӣ, асарҳои оламшумули намояндагони адабиётмон, панду насиҳатҳо ва урфу одатҳои миллӣ, ки авлоду аҷдодамон дар асоси онҳо тарбияи ахлоқӣ гирифтаанд, имрӯз ҳам қадру қимати худро гум накардаанд. Барои ҳаёти оилавии ҳозира тарбияи фарзандони онҳо аҳамияти калонро соҳибанд.

Суханони зерини Унсурмаолии Кайковус аз «Қобуснома» аҳамияти меҳнатро хеле хуб таъкид менамояд: «Ранҷи имрӯзин осудани фардоин бувад ва осудани имрӯзин ранҷи фардоин!» [8, с.67]. Инсонпарварӣ яке аз сифатҳои ахлоқӣ аст, ки Низомии Ганҷавӣ дар ин хусус гуфтааст:

*Кӯш, то халқро ба кор ой,
То ба хуҷат ҷаҳон биёрой.*

Васияту насиҳатҳо, ақидаву андешаҳои мутафаккирони гузашта дар бораи ахлоқ чунон тавоноӣ доранд, ки метавонем бо мадади онҳо дар хонандагони хурдсол ҳам тухми инсонпарварӣ кошта сабзонем, онҳо ба роҳи ҳаёт барорем, то дар оянда ба халқ ва хешу табор, дӯстон дасти ёрӣ дароз намоянд, хурмату эҳтиромашонро ба ҷо оранд. Мақсади тарбияи ахлоқӣ чунин шахсони хушрафторро тайёр кардан аст. Дар ин чода истифода намудани панду ҳикматҳои ахлоқии Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Носири Хисрав, С. Насафӣ, С. Шерозӣ, А. Ҷомӣ, А. Дониш ва дигар бузургон мувофиқи мақсад мебошад. Халқи тоҷик ва мутафаккирони он ахлоқи пок одобу рафтори хушро қадршиносӣ тарғибу талқин мекарданд,

чунки онҳо фаъолиятҳои мебошанд, ки ба инсон хусну латофат мебахшанд, вайро орифу доно, тавоно месозанд, аз ҳар ҷиҳат мукамал мегардонад.

Дар муассисаҳои таълимӣ, синфу оила тавассути фаҳмондадиҳӣ, донишдиҳӣ дар хонандагон сифатҳои ахлоқӣ пайдо кунанда мешавад. Онҳо тадричан ба волидайн ва муаллимон меҳрубонӣ, ба ҳамсолону атрофиён ғамхорӣ зоҳир менамоянд, адолату инсоф, кори неку бадро дарк мекунанд. Маданияти рафтор ва дараҷаи тарбияшон сайқал ёфта, ба тарзи либоспӯшӣ, муомилаву сухангӯӣ, ҳаракатҳои худ эътибор медиҳанд.

Дар муассисаи таълимӣ баҳри тарбияи ахлоқӣ қоидаҳо барои муҳассилин, ки ба хонандагони синну соли гуногун пешбинӣ шудааст, чун барномаи тарбияи ахлоқӣ сармашқи кор шуда хизмат менамояд. Ин барнома хеле васеъ буда, муносибатҳои гуногуни ахлоқиро дар бар мегирад ва дар ҳама муносибатҳои сифату хислатҳои шахсияти хонанда ба назар падид меояд.

Бо мақсади фаҳмидани вазъи таълиму тарбия, ахлоқ ва шавқу ҳаваси хонандагон нисбат ба дарс бо хонандагони МТМУ №7 – и шаҳри Хучанд ба номи Низомии Ганҷавӣ синфҳои 4 «а, б, в» пурсиши афкор гузаронида шуд, ки чунин натиҷа дод:

Ҷадвали 1. Арзёбии ахлоқ ва шавқу ҳаваси муҳассилин (90 нафар муҳассилини синфи 4 -и МТМУ №7 – и шаҳри Хучанд ба номи Низомии Ганҷавӣ)

№	Саволҳо	Синфи 4 «а»		Синфи 4 «б»		Синфи 4 «в»		Ҳамагӣ	
		нафар	%	нафар	%	нафар	%	нафар	%
1.	Чӣ тавр ба муассисаҳои таълимӣ ташриф меоред?	30	100	29	100	31	100	90	100
	Ҳамарӯза	11	36,7	10	34,5	12	38,7	33	36,7
	кӯшиш мекунам дер намонам	19	63,3	19	65,5	19	61,3	57	63,3
2.	Агар Шумо ба дарсҳои мактаб ташриф наоред, сабаби асосиаш чист?	19	63,3	19	65,5	19	61,3	57	63,3
	хоҳиш надорам	3	10	4	13,8	2	6,5	9	10
	бештар бемор мешавам	16	53,3	15	51,7	17	54,8	48	53,3
3.	Чӣ тавр кӯшишу ғайрат ва пешрафти худро арзёбӣ мекунед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	аъло	9	30	7	24,1	11	35,5	27	30
	хуб	16	53,4	14	48,3	18	58,1	48	53,3
	каноатбахш (миёна)	4	13,3	7	24,1	1	3,2	12	13,4
	ғайриқаноатбахш (бад)	1	3,3	1	3,5	1	3,2	3	3,3
4.	Ба Шумо таҳсил қардан маъқул аст?	30	100	29	100	31	100	90	100
	ҳа, баъзе аз фанҳо мушқили меорад	25	83,3	22	75,9	28	90,3	75	83,3
	ҳа, ба мушқилиҳои фанҳои алоҳида нигоҳ накарда	2	6,7	3	10,3	1	3,2	6	6,7
	не	3	10	4	13,8	2	6,5	9	10
5.	Шумо бо муаллимони худ низоъ қардаед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	ҳа	18	60	20	68,9	16	51,6	54	60
	не	12	40	9	31,1	15	48,4	36	40
6.	Чӣ бештар сабаби	18	60	20	69,0	16	51,6	54	60

	низоъ мешавад?								
	нофаҳмӣ ва нохушӣ	9	30	11	38,0	7	22,6	27	30
	муносибати ноодилона аз тарафи муаллим	6	20	7	24,1	5	16,1	18	20
	муносибати нодуруст	3	10	2	6,9	4	12,9	9	10
7.	Бо ҳамсинфони худ низоъ кардаед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	ҳа	21	70	22	75,9	20	64,5	63	70
	не	9	30	7	24,1	11	35,5	27	30
8.	Агар низоъ кунед чӣ тавр?	21	70	22	75,9	20	64,5	63	70
	зуд-зуд	1	3,3	1	3,4	1	3,2	3	3,3
	ҳаракат мекунам низоъ нашавад	16	53,4	15	51,7	17	54,8	48	53,4
	якчанд бор дар як ҳафта	1	3,3	2	6,9	0	0	3	3,3
	якчанд бор дар як моҳ	3	10	4	13,9	2	6,5	9	10
9.	Вақти холигии худро чӣ тавр мегузаронед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	адабиётҳои бадеӣ мекунам	6	20	4	13,8	8	25,8	18	20
	бо варзиш машғул мешавам	14	46,7	18	62,1	10	32,2	42	46,7
	видеоролиқҳои гуногунро тамошо мекунам	2	6,7	2	6,9	2	6,5	6	6,7
	дар Интернет менишинам	3	10	2	6,9	4	12,9	9	10
	бо бозиҳои компютерӣ машғул мешавам	1	3,3	2	6,9	0	0	3	3,3
	сайру гашт мекунам	4	13,3	1	3,4	7	22,6	12	13,3
10.	Бо кӣ вақти холигии худро мегузаронед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	бо оила	14	46,7	12	41,4	16	51,6	42	46,7
	бо гурӯҳи дӯстон	15	50	17	58,6	13	41,9	45	50
	худам	1	3,3	0	0	2	6,5	3	3,3
11.	Ба ягон муассисаи фарҳангӣ (театр), маҳфилҳо ташриф овардаед?	30	100	29	100	31	100	90	100
	ҳа	16	53,3	17	58,6	15	48,4	48	53,3
	не	14	46,7	12	41,4	16	51,6	42	46,7
12.	Агар наравед, барои чӣ?	14	46,7	12	41,4	16	51,6	42	46,7
	дар минтақаи мо барои наврасон ягон ҷои истироҳат нест	2	6,7	2	6,9	2	6,4	6	6,7
	танбалӣ	3	10	4	13,8	2	6,4	9	10
	шавқи дигар дорам	9	30	6	20,7	12	38,8	27	30
13.	Қадам намуди истироҳатро меҷӯед?	30	100	29	100	31	100	90	100

истироҳат, чое, ки истироҳат кардан, хурсандӣ ва хушнудӣ кардан	13	43,3	15	51,7	11	35,5	39	43,3
истироҳат, имконият медиҳад, ки бо одамони нав шинос шуда, муошират намой	6	20	6	20,7	6	19,4	18	20
истироҳат, ки имконияти фаъол будан ва худтатбикиро медиҳад	3	10	2	6,9	4	12,9	9	10
истироҳат, ки имконияти ягон чизи навро омӯхта, ягон чизро фаҳмед	8	26,7	6	20,7	10	32,2	24	26,7

Аз ҷадвали боло зикр бармеояд, ки ҳамаи 90 нафар хонандае, ки бо онҳо пурсиши афкор гузаронида шуд, 36,7% (33 нафар) дар дарсҳо доимо фаъол буда, ҳамеша (бетанаффус, мунтазам) ба дарсҳо меоянд ва 63,3% (57 нафар) кӯшиш мекунанд, ки аз дарс қафо намонанд. Аз ин миқдор (63,3%) хонандагон 10% (9 нафар) бо ҳар баҳона хоҳиши ба дарсҳо рафтандро надоранд боқимонда 53,3% (48 нафар) бештар бемор мешаванд. Аз 90 нафар хонандагони пурсиши афкор гузаронида 27 нафар - 30% бо баҳои аъло таҳсил карда, 53,3% - 48 нафар бо баҳои хубу аъло, 13,4% - 12 нафар бо баҳои қаноатбахш ва 3,3% - 3 нафар бо баҳои ғайриқаноатбахш таҳсил карда истодаанд. Ба 75 нафар хонандагон (83,3%) таҳсил кардан писанд меояд, лекин баъзе фанҳо мушкилӣ меорад. 6 нафарашон (6,7%) бошанд, ба мушкилӣ нигоҳ накарда таҳсил кардан маъқул аст. Баробари он ба 9 нафар хонандагон (10%) таҳсил кардан маъқул нест, зеро ки бештари фанҳо барояшон душвор, мушкил ва мураккаб менамояд, ки хоҳиши хонданро дур мекунад. Аз 90 нафар хонандагон 60% - 54 нафарашон бо муаллимони худ низоъ карда, аз 40% - 36 нафарашон боре ҳам «низоъ накардаанд» гирифта шуд. Аз 60% низоъкардагон 30% аз сабаби нофаҳмӣ буда, 20% аз сабаби муносибати ноқиллона аз тарафи муаллим ва боқимонда 10% бошад, аз сабаби хатогии ҳуди хонандагон мебошад, ки хонандагон иқрор шудаанд. Аз ин лиҳоз, мо бояд кӯшиш намоем, ки бо ҳамаи хонандагон баробар муносибат намуда, фикру ақидаҳои онҳоро низ ба инобат гирифта, оқиллона рафтор намоем. Низоъ бо ҳамсинфони худ бошад, 70% - 63 нафар ҷавоби «ҳа» дода шуду 30% - 27 нафар бошанд бо ҳамсинфони худ низоъ накардаанд. Аз 70% низоъкардагон 53,4% (54 нафар) кӯшиш мекунанд, ки байнашон низоъ ба амал наояд.

Баъди пурсиш доир ба таҳсили онҳо оид ба шавқу рағбат, намуди истироҳат ва вақти ҳолигии худро бо кӣ ва чӣ тавр мегузаронанд, пурсон шудем. Аз 90 нафар хонандагон вақти ҳолигии худро 42 нафар (46,7%) бо оила, 45 нафар (50%) бо дӯстон ва 3 нафар (3,3%) танҳо гузаронида, аз онҳо 42 нафарашон (46,7%) бо варзиш машғул шуда, 18 нафар (20%) китобҳои бадеӣ хонда, 9 нафар (10%) дар шабакаи глобалии Интернет нишаста, 3 нафарашон (3,3%) бозиҳои компютерӣ бозӣ карда, 12 нафар (13,3%) вақти ҳолигии худро бо сайру гашт мегузаронидаанд.

Барои худро бароҳат ҳис намудан бояд баъди дарс каме истироҳат намоем. Ҳар шахс бо хоҳиши худ намуди истироҳатро интихоб менамояд. Бинобар ин, 39 нафар (43,3%) чое, ки хурсандӣ ва хушнудӣ кардан, 18 нафар (20%) истироҳате, ки имконияти бо одамони нав шинос шуда, муошират намудан, 9 нафар (10%) истироҳате, ки имконияти фаъол будан ва худидоракунии татбикиро меписанданд, 24 нафар (26,7%) истироҳате, ки имконияти ягон чизи навро омӯхта, азхуд намуданро интихоб намуданд.

Таҳлили натиҷаҳои пурсиши афкори муҳассилин моро ба андешае водор менамояд, ки мазмун ва шакли корҳои тарбиявӣ бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ, таҷрибаи ҳаётӣ, қувваю имкониятҳои хонандагон пеш бурда шавад. Ҳарчанд онҳо хусусиятҳои умумӣ доранд, боз аз якдигар аз ҷиҳати инкишоф, одоби рафтор бо тафовутҳои зиёде фарқ мекунанд, яъне хонандагон хусусиятҳои фардии фарқкунандаи худро моликанд. Муаллим бояд донанд, ки завқу

хаваси шогирдаш чӣ гуна аст, ба чӣ рағбат дорад ва шаклу воситаҳоеро дарёб намояд, то вайро конё гардонда, сифатҳои ҳамидаи ӯро ташаккул диҳад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Гаранина, Е.Ю. Семейведение: Учебное пособие /Е.Ю. Гаранина, Н.А. Коноплева, С.Б. Карабанова. -М.: Флинта: МПСИ, 2009.-384 с.
2. Дадобаева Н.Н., Дадобаев Н. Семья и современное общество/Н.Н.Дадобаева, Н.Дадобаев//Учёные записки.Серия гуманитарных наук– Худжанд, 2012.- №3(18) С. 23-29
3. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2006, №94 ш. Душанбе – С.9-11.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф».-Душанбе, 2013.- С.26.
5. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи аҷам/М.Лутфуллоев.- Душанбе: Маориф, 1997.-С.89.
6. Лутфуллоев, М. Шарафномаи миллат/М. Лутфуллоев.- Душанбе, 2003. -С.56.
7. Лутфуллоев, М. Педагогикаи башар/ М.Лутфуллоев. -Душанбе, 2008. -С.67
8. Макаренко, А.С. Маърузаҳо оид ба тарбияи бачагон/А.С. Макаренко.- Душанбе: Маориф, 1980.- С.146 - 153
9. Раҳимов Б.Педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми тоҷик/Б.Раҳимов,А.Нуров.-Душанбе, 2008. - С.76
10. Раҳимов, Б. Дар бораи таълиму тарбия/Б.Раҳимов, А.С.Макаренко.-Душанбе: Маориф, 1991. -С.114
- 11.Раҳмонов, Э.Ш. Маърифат ва маънавият - чавҳари ҳақиқии инсон аст. Э.Ш. Раҳмонов //Садои мардум, 15 октябри соли 2005. - С.3-5
- 12.Сатир, В. Вы и ваша семья: Руководство по личностному росту/В.Сатир. - М.: Апрель-пресс: Эксмо-пресс, 2002. – С.87-92

REFERENCES:

1. Garanina, E.Y. Family Studies: Textbook / E.Y. Garanina, N.A. Konopleva, S.B. Karabanova. - M.: Flinta: MPSI, 2009. - 384p.
2. Dadobaeva N.N., Dadobaev N. Family and modern society // In the scientific journal "Scientific Notes", No. 3 (18) - Khujand, 2012. P. 23-29 ISSN 2077-4990. UDC 37.0. BBC 74.200.53. D – 16
3. The national concept of education in the Republic of Tajikistan. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan from March 3, 2006, №94 - Dushanbe P.9-11
4. Law of the Republic of Tajikistan "On education"[Text]. - Dushanbe, 2013, p.26.
5. Lutfulloev M. Revival of foreign pedagogy. M. Lutfulloev [Text]. - Dushanbe: Education, 1997. P.89.
6. Lutfulloev M. Honor of the nation. M. Lutfulloev [Text]. - Dushanbe, 2003. -P.56
7. Lutfulloev M. Human pedagogy. M. Lutfulloev [Text]. - Dushanbe, 2008. -P.67
8. Makarenko AS Lectures on the upbringing of children. A.S. Makarenko [Text]. - Dushanbe: Education, 1980.- P.146 -153
9. Rakhimov B., Nurov A. Ethnic and folk pedagogy of the Tajik people. B. Rakhimov, A. Nurov [Text]. - Dushanbe, 2008. - P.76
- 10.Rakhimov B. Makarenko AS About education. B. Rakhimov [Text]. Dushanbe: Education, 1991. - P.114
- 11.Rahmonov E.Sh. Enlightenment and spirituality are the true essence of man. E.Sh. Rahmonov // Voice of the people, October 15, 2005. - P.3-5.
- 12.Satir V. You and your family: A guide to personal growth. V. Satir [Text]. - M.: April-press: Eksmo-press, 2002. - P.87 – 92.